

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ

Ο.Π. ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

Α1. Με αυτά λοιπόν τα μέσα εφοδιασμένοι οι άνθρωποι κατοικούσαν στην αρχή διασκορπισμένοι, πόλεις όμως δεν υπήρχαν· κατασπαράσσονταν λοιπόν από τα θηρία, γιατί ήταν από κάθε άποψη πιο αδύναμοι από αυτά και οι τεχνικές γνώσεις ήταν βέβαια ικανοποιητική βοήθεια γι' αυτούς για την ανεύρεση της τροφής, ανεπαρκής όμως για τον πόλεμο με τα θηρία – γιατί δεν κατείχαν ακόμη την πολιτική τέχνη (την τέχνη για την οργάνωση μιας πολιτείας), μέρος της οποίας είναι η πολεμική τέχνη – επιδίωκαν λοιπόν να συγκεντρώνονται και να εξασφαλίζουν τη σωτηρία τους χτίζοντας πόλεις· κάθε φορά λοιπόν που συγκεντρώνονταν, αδικούσαν ο ένας τον άλλον, επειδή δεν είχαν την πολιτική τέχνη, ώστε πάλι διασκορπιζόμενοι να καταστρέφονται. Ο Δίας, λοιπόν, επειδή φοβήθηκε για το γένος μας μήπως χαθεί ολότελα, στέλνει τον Ερμή να φέρει στους ανθρώπους και τον σεβασμό (στους άγραφους νόμους) και τη δικαιοσύνη, για να υπάρχει ευταξία στις πόλεις και συνεκτικοί δεσμοί φιλίας. Ρωτάει λοιπόν ο Ερμής τον Δία με ποιον τελοσπάντων τρόπο να δώσει τον σεβασμό και τη δικαιοσύνη στους ανθρώπους.

Β1. Έπειδή δὲ ὁ ἄνθρωπος θείας μετέσχε μοίρας»

Στο πλαίσιο του μύθου η φωτιά αποτελεί το θεϊκό μερίδιο που είχαν την τύχη, χάρη στην παρέμβαση του Προμηθέα, να λάβουν οι άνθρωποι. Είναι θεϊκό, α) γιατί το κατείχαν ως τότε μόνο οι θεοί, β) γιατί οι άνθρωποι το απέκτησαν με θεϊκή παρέμβαση του Προμηθέα, γ) γιατί, επιτρέποντας στον άνθρωπο να αναπτύξει πολιτισμό, του επέτρεψε κατά συνέπεια να αναγνωρίσει την ύπαρξη των θεών. Η πρώτη, με την έννοια της κορυφαίας, και άμεση συνέπεια του δώρου της φωτιάς, σύμφωνα με τον Πρωταγόρα, είναι ακριβώς η εμφάνιση της θρησκείας.

Ο Πρωταγόρας αρχίζει την παρουσίαση των κατακτήσεων του ανθρώπου από τη θρησκεία, παρά τον θρησκευτικό αγνωστικισμό του. Αυτό μπορεί να εξηγηθεί

αρχικά με βάση την ανάγκη συνοχής του μύθου (θείας μετέσχε μοίρας, πρώτον μὲν διὰ τὴν τοῦ θεοῦ συγγένειαν ζῶν μόνον θεοὺς ἐνόμισεν, καὶ ἐπεχειρεῖ βωμοῦς τε ἰδρῦεσθαι καὶ ἀγάλματα θεῶν) και λογικῆς αλληλουχίας των νοημάτων του μύθου. Δηλαδή, εφόσον οι ἄνθρωποι πήραν μέρος σε κάτι που μέχρι τότε ανήκε μόνο στους θεούς, σύμφωνα με τον μύθο, αυτό τους οδήγησε στην πίστη ότι υπάρχουν θεοί και ότι οι ἄνθρωποι ἔχουν πνευματική συγγένεια με αυτούς. Αποτέλεσμα ἦταν να αναπτύξουν θρησκεία και θρησκευτική τέχνη. Επιπλέον η πρόταξη θρησκευτικῆς συμπεριφοράς («ἐπεχειρεῖ βωμοῦς τε ἰδρῦεσθαι καὶ ἀγάλματα θεῶν») και θρησκευτικού συναισθήματος («θεοὺς ἐνόμισεν») μπορεί να ερμηνευθεῖ και ως προβολή του υψηλότερου σημείου ἀνάπτυξης που παρουσίασε το ἀνθρώπινο εἶδος στο προμηθεϊκό στάδιο. Αυτό σημαίνει ότι ο Πρωταγόρας αξιολόγησε τη θρησκεία ως πολύ σημαντική κατάκτηση του ἀνθρώπου ἀνάμεσα στις ἄλλες, γιατί δείχνει ότι ο ἄνθρωπος ἀπέκτησε ἐξελικτικά τη δυνατότητα να τον απασχολεί η ἔννοια της δημιουργίας και να συνειδητοποιεῖ τη δική του θνητότητα ἀπέναντι στην παντοδυναμία της φύσης. Από την ἀποψη της ιστορικής προσέγγισης η πίστη στους θεούς είναι ἐκδήλωση πνευματικῆς ωριμότητας του ἀνθρώπου, γιατί ο ἄνθρωπος περνά από την ἀπλή, ἐνστικτώδη ὑπαρξη στην ἀναζήτηση των παραγόντων που δημιούργησαν τη φύση και πιθανότατα και των τρόπων να τους ἐπηρεάζει για τη βελτίωση των ὁρων της ζωῆς του. Ἐτσι οι ἄνθρωποι ἀναπτύσσουν θρησκεία και θρησκευτική τέχνη: ἀρχίζουν να πιστεύουν στην ὑπαρξη των θεῶν και να δημιουργοῦν τις προϋποθέσεις για την οργάνωση και τέλεση των θρησκευτικῶν τελετῶν (κατασκευή βωμῶν και φιλοτέχνηση ἀγαλμάτων θεῶν).

Αναμφισβήτητα ἐντύπωση προκαλεῖ το γεγονός ότι ἕνας ἀγνωστικιστής, κάποιος δηλαδή που ἀμφέβαλλε για την ὑπαρξη των θεῶν, ο σοφιστής Πρωταγόρας, κάνει ἀναφορά σ' αυτούς στον μύθο. Οι ἀπόψεις που δικαιολογούν την ἀναφορά αὐτή είναι οι ἐξῆς: α) ἴσως πρόκειται για πλατωνική θεωρία που ἔντεχνα τοποθετεῖται στο στόμα του Πρωταγόρα, β) η λατρεία των θεῶν είναι ἀναμφισβήτητη πραγματικότητα, ἕνα ἀνθρωπολογικό δεδομένο που χρειάζεται ἐξήγηση, γ) η χρήση συμβόλων ἀποτελεῖ χαρακτηριστικό του μύθου και η ἀναφορά στους θεοὺς φαίνεται να είναι συμβολική: ο Δίας συμβολίζει τη νομοτέλεια που ὑπάρχει στη φύση, ἐνῶ ο Προμηθεῖας, ο Ἐπιμηθεῖας (που συναντήσαμε στην προηγούμενη ἐνότητα) και ο Ἑρμῆς ἀποτελοῦν τα ὄργανα αὐτῆς της νομοτέλειας, που ρυθμίζουν τις σχέσεις των ὄντων και ἐξασφαλίζουν ἰσορροπία.

Ἐπόμενη κατάκτηση του ἀνθρώπου θεωρεῖται η δημιουργία γλωσσικού κώδικα ἐπικοινωνίας («ἔπειτα φωνῆν καὶ ὀνόματα ταχὺ διηρθρώσατο τη τέχνη»). Στον πνευματικό πολιτισμό ἐντάσσεται και η γλώσσα, η οποία δημιουργεῖται κατὰ την ἐξέλιξη του ἀνθρώπινου πολιτισμοῦ. Χρειάζεται να κατανοήσουμε τη γλώσσα ως ομιλητική ικανότητα του ἀνθρώπου που ἐξελίσσεται μαζί με τη

σκέψη του και όχι απλώς ως μέσο επικοινωνίας. Σκέψη και γλώσσα συνυφαίνονται και αναπτύσσονται κατά τη διεργασία αξιοποίησης της έντεχνης σοφίας στον αγώνα επιβίωσης του ανθρώπου. Αναμφισβήτητα η γλώσσα συνιστά τεκμήριο πολιτισμικής προόδου, καθώς σημαίνει ότι ο άνθρωπος έχει αποκτήσει την ωριμότητα που του επιτρέπει να κωδικοποιεί τις σκέψεις σε λέξεις και έννοιες, να οργανώνει λογικές προτάσεις που τον εκφράζουν και τον εξυπηρετούν στη συνεννόησή του με τους άλλους. Κατά την άποψη του Πρωταγόρα, ο κώδικας αυτός πλάστηκε από τον ίδιο τον άνθρωπο, ο οποίος από πολύ νωρίς («ταχύ»: εννοεί στα πρώτα στάδια της ύπαρξης του ανθρώπου και όχι σε σύντομο χρονικό διάστημα) άρχισε να μετουσιώνει τους άναρθρους σε έναρθρους φθόγγους, να τους συνδυάζει φτιάχνοντας λέξεις και στη συνέχεια, προτάσεις, εκδηλώνοντας συγχρόνως την έλλογη ιδιότητά του. Η άποψη αυτή φαίνεται να συμφωνεί με την άποψη των σοφιστών, ότι η γλώσσα δημιουργήθηκε νόμω, αλλά και με την άποψη σύγχρονων γλωσσολόγων. Αντίθετη σ' αυτή είναι η λεγόμενη θεοκρατική αντίληψη, την οποία υποστήριζε ο Ηρόδοτος. Σύμφωνα μ' αυτή, η γλώσσα υπάρχει φύσει, δηλαδή τη χάρισε στον άνθρωπο ο θεός, μόλις τον έπλασε. Πιο σύνθετη προσέγγιση της γλώσσας κάνει αργότερα ο Αριστοτέλης, ο οποίος συνθέτει στοιχεία και από τη φύσει και από τη νόμω θεώρηση της γλώσσας.

Στη συνέχεια η ανάγκη του ανθρώπου να αντιμετωπίσει τις δυσκολίες της φύσης (πχ. τα άγρια θηρία), να προστατευτεί από τις καιρικές συνθήκες και να καλύψει τις βιοτικές του ανάγκες οδήγησε στη γένεση του υλικού-τεχνικού πολιτισμού. Έτσι, από τη μία επινόησε και κατασκεύασε κατοικίες, ρούχα, υποδήματα και στρωσίδια, και από την άλλη εξασφάλιζε τη διατροφή του, προσπορίζοντάς την από τα εκάστοτε και κατά τόπους αυτοφυή προϊόντα. («**καὶ οἰκῆσεις καὶ ἐσθῆτας καὶ ὑποδέσεις καὶ στρωμνὰς καὶ τὰς ἐκ γῆς τροφὰς ἤϋρετο**»)

Η σειρά με την οποία αναφέρονται οι πολιτισμικές κατακτήσεις του ανθρώπου δεν είναι χρονική αλλά αξιολογική, κατιούσας κλίμακας. Έτσι, προτάσσονται η θρησκεία και η γλώσσα (πνευματικός πολιτισμός) και ακολουθούν κατασκευές και επινοήσεις για την ικανοποίηση των βιοτικών αναγκών του ανθρώπου (υλικός πολιτισμός). Η σειρά είναι κατιούσα, αφού αρχίζει με το πνευματικά υψηλότερο, τη θρησκεία, και τελειώνει με το υλικά κατώτερο και πλέον αυτονόητο, την τροφή. Για τον λόγο αυτόν άλλωστε τα επιρρήματα «**πρῶτον**» και «**ἔπειτα**» πρέπει να τα εννοήσουμε με αξιολογική και διαιρετική σημασία και όχι χρονική.

B2. α) Ο Δίας, για να διασφαλίσει την προοπτική επιβίωσης των ανθρώπων που διέτρεχαν άμεσο κίνδυνο αφανισμού, αποφασίζει να τους προσφέρει τὴν αἰδῶ

καί τήν *δίκην*. Έτσι, θα είναι δυνατή η συγκρότηση κοινωνιών και η περαιτέρω ανάπτυξη του πολιτισμού. Η ενέργεια αυτή του Δία δείχνει το ενδιαφέρον και τη φροντίδα του για τους ανθρώπους. **Αιδώς:** είναι ο σεβασμός, το αίσθημα ντροπής του κοινωνικού ανθρώπου για κάθε πράξη που προσκρούει στον καθιερωμένο ηθικό κώδικα του κοινωνικού περιβάλλοντος. Η δράση της είναι ανασταλτική και αποτρεπτική και συμπίπτει με τη λειτουργία της ηθικής συνείδησης. Το συναίσθημα αυτό λειτουργεί και ως κίνητρο για την εκτέλεση του χρέους και του καθήκοντος που επιβάλλει η κοινωνία στα μέλη της, αφού με τον τρόπο αυτό αποφεύγεται η αγανάκτηση και η αποδοκιμασία των άλλων. **Δίκη:** είναι το συναίσθημα της δικαιοσύνης, η ενύπαρκτη στον άνθρωπο αντίληψη για το δίκαιο και το άδικο, ο σεβασμός των γραπτών και άγραφων νόμων και των δικαιωμάτων των άλλων, καθώς και οι ενέργειες για την αποκατάσταση αυτών των δικαιωμάτων, όταν καταστρατηγούνται βάνουσα από κάποιον. Η δίκη εκδηλώνεται με τη δημιουργία και την τήρηση κανόνων δικαίου, την κατοχύρωση του δικαίου, του ορθού και του νόμιμου. Έτσι περιστέλλεται ο ατομικισμός και ο εγωισμός και εξασφαλίζεται η αρμονική κοινωνική συμβίωση.

Κάθε πολιτισμικά προηγμένη κοινωνία θεμελιώνεται στις αξίες της αιδούς και της δίκης. Οι αξίες αυτές είναι καθολικές και συνιστούν παράγωγα της εξέλιξης τόσο της ηθικής συνείδησης, όσο και του πολιτισμού που την εκφράζει και την κατευθύνει.

B2.β) Και οι δύο διανοητές συγκλίνουν στη άποψη ότι είναι αναγκαία η συμμετοχή όλων και η συμμόρφωσή τους με τις προϋποθέσεις που αποτελούν όρο ύπαρξης μιας κοινής τάξης πραγμάτων. Στα Πολιτικά η συμμετοχή όλων στα προϊόντα κοινωνικού και πνευματικού πολιτισμού του ανθρώπου, στις λογικές και ηθικές έννοιες και αξίες που πηγάζουν από την έλλογη ικανότητα του ανθρώπου είναι το μέσο που καθιστά δυνατή την ύπαρξη των ανθρωπίνων κοινωνιών και εμφανίζεται ως προϊόν φυσικής εξέλιξης και φυσικής διαδικασίας. Και στον Πρωταγόρα η συμμετοχή όλων των ανθρώπων στην αιδώ και στη δίκη συνιστά ουσιαστικό λόγο για την ύπαρξη της πόλης, γι' αυτό και ορίζεται τιμωρία με τον αυστηρό νόμο του Δία που επιβάλλει θανατική ποινή για οποιονδήποτε παραβιάζει αυτή την αρχή καθολικής συμμετοχής.

B3. Σχετικά με τη γένεση και τον σκοπό της πολιτικής κοινότητας, κρίνεται καλό να συγκρίνουμε τις θέσεις του Πρωταγόρα, του Αριστοτέλη **πάνω σ' αυτό το ζήτημα:**

α. **Πρωταγόρας:** σύμφωνα με την άποψη του Πρωταγόρα η πολιτική κοινότητα δημιουργήθηκε «νόμω», από την ανάγκη δηλαδή των ανθρώπων να προστατευτούν από τα άγρια θηρία και να εξασφαλίσουν την επιβίωσή τους.

Σκοπός της ήταν η ικανοποίηση των βιολογικών τους αναγκών και η διασφάλιση της ζωής τους.

β. Αριστοτέλης: ο Αριστοτέλης διαφοροποιείται από τον Πρωταγόρα και θεωρεί ότι η πολιτική κοινότητα δημιουργήθηκε από φυσική αναγκαιότητα («φύσει»), ήταν έμφυτη δηλαδή στον άνθρωπο η ανάγκη να συμβιώνει με άλλους ανθρώπους σε κοινωνίες οργανωμένες με πολίτευμα, θεσμούς και νόμους (ο άνθρωπος είναι «φύσει ζῶν πολιτικόν»). Σκοπός της δημιουργίας της δεν ήταν απλώς η ικανοποίηση βιολογικών αναγκών και η επιβίωση, αλλά ένας ανώτερος στόχος, το «εὖ ζῆν», δηλαδή η ηθική τελείωση, η ευδαιμονία των πολιτών, η οποία επιτυγχάνεται μέσω της αυτάρκειας.

Στην ενότητα 12 ο Αριστοτέλης εξήγησε τους λόγους για τους οποίους οι άνθρωποι επιθυμούν να συνυπάρχουν μαζί με άλλους ανθρώπους σε μια τέτοια κοινωνία, όπως είναι η πόλη. Απέδειξε λοιπόν ότι η πόλη-κράτος είναι ολοκληρωμένη, τέλεια μορφή κοινωνίας, που έχει ως στόχο την καλή ζωή και την αυτάρκεια, χάρη στην οποία κατακτάται η ευδαιμονία. Άποψή του, ωστόσο, στην ενότητα 14, είναι ότι η κοινωνία των ανθρώπων υφίσταται όχι μόνο λόγω της χρησιμότητάς της, αλλά και λόγω της έμφυτης επιθυμίας των ανθρώπων να συνυπάρχουν με άλλους ανθρώπους. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει στα «Πολιτικά» του (Πολιτικά 1278 b 21): «φίλοι κοινωνοῦσι καὶ μηδὲν δεόμενοι τῆς παρ’ ἀλλήλων βοηθείας οὐκ ἔλαττον ὀρέγονται τοῦ συζῆν»· δηλαδή, ακόμα κι αν δεν χρειάζονται ο ένας τη βοήθεια του άλλου, δεν μειώνεται καθόλου η επιθυμία τους να συμβιώνουν με άλλους ανθρώπους.

B4. Αντίθετα με τον μύθο, ο Σωκράτης δε διστάζει να ειρωνευτεί και να υπονομεύσει με κάθε τρόπο τη δεύτερη σοφιστική μέθοδο, τη διάλεξη. Ισχυρίζεται πως έχει πολύ κακή μνήμη και του είναι αδύνατον, όταν ακούει μια μακροσκελή διάλεξη πάνω σε κάποιο θέμα, να συγκρατεί όλες τις λεπτομέρειες! Τι σημαίνει αυτό στην πραγματικότητα; Πως σε μια διάλεξη, ο ομιλητής εκθέτει διάφορες ιδέες τις οποίες ο ακροατής δεν έχει καν τον χρόνο να εξετάσει. Επομένως, η μέθοδος της διάλεξης είναι μέθοδος πειθούς, όχι μέθοδος προσέγγισης και κατάκτησης της αλήθειας. Μπορεί, συνεπώς, να είναι καλή για τις πολιτικές συνελεύσεις και τα δικαστήρια, αλλά σίγουρα όχι για τη φιλοσοφία, που σκοπός της είναι η αναζήτηση της αλήθειας.

B5. α) τίκτω, βαίνω, (ὑπο)δέω-ῶ, (συν)άγω, (ἐν)δέομαι

β) διασκέδαση / περιουσία / πανωλεθρία / διαφθορά / εισιτήριο.

Γ1. Εγώ θεωρώ ότι ο βασιλιάς είναι κοινός εχθρός όλων των Ελλήνων, όμως, γι' αυτό δε θα συμβούλευα μόνο εσάς από τους άλλους να ξεκινήσετε πόλεμο εναντίον του· γιατί ούτε βλέπω τους ίδιους τους Έλληνες να είναι κοινοί φίλοι μεταξύ τους, αλλά μερικούς να πιστεύουν περισσότερο σε εκείνους παρά σε μερικούς από τους ίδιους. Εξαιτίας, λοιπόν, τέτοιων (συνθηκών) θεωρώ ότι σας συμφέρει να προσέχετε την αρχή του πολέμου, πώς θα γίνει ίση και δίκαιη, και να προετοιμάζετε όλα όσα αρμόζει και αυτό να είναι η βάση σας. Γιατί νομίζω, άνδρες Αθηναίοι, ότι οι Έλληνες, αν αυτό γινόταν φανερό και σαφές, ότι ο βασιλιάς στρέφεται εναντίον τους, και θα συμμαχούσαν και θα χρωστούσαν μεγάλη ευγνωμοσύνη σε όσους απέκρουαν εκείνον πριν από αυτούς και μαζί μ' αυτούς.

Γ2. άπάσης, ήρω, ἄλληλα, συνοίσει, ἰσαιτέρα, παρεσκευασμένοι ἦσαν, ἔναργῆ, συμμαχηκέναι, μέγαν, σχοίης

Γ3. α)

ἐχθρόν: κατηγορούμενο στο βασιλέα εξαιτίας του εἶναι.

μόνοις: ομοιόπτωτος ονοματικός κατηγορηματικός προσδιορισμός στο ὑμῖν.

ἄλλήλοις: ετερόπτωτος ονοματικός προσδιορισμός ως δοτική αντικειμενική στο φίλους.

πολέμου: ετερόπτωτος ονοματικός προσδιορισμός ως γενική υποκειμενική στο ἀρχήν.

τηρεῖν: υποκείμενο στο συμφέρειν, τελικό απαρέμφατο, ετεροπροσωπία.

Γ3. β)

ΥΠΟΘΕΣΗ: εἰ μὲν ἔναργές γένοιτο καὶ σαφές (εἰ + ευκτική)

ΑΠΟΔΟΣΗ: τοὺς Ἕλληνας **κἂν συμμαχήσαι** καὶ χάριν μεγάλην ἔχειν τοῖς πρὸ αὐτῶν καὶ μετ' αὐτῶν ἐκείνον ἀμυνομένοις (ειδικά δυνητικά απαρέμφατα)

ΕΙΔΟΣ: Εξαρτημένος σύνθετος υποθετικός λόγος που δηλώνει την απλή σκέψη του λέγοντος.

ΕΥΘΥΣ ΛΟΓΟΣ: εἰ μὲν ἔναργές γένοιτο καὶ σαφές - οἱ Ἕλληνας **κἂν συμμαχήσαιεν/συμμαχήσειαν** καὶ χάριν μεγάλην ἔχοιεν

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:

**ΔΟΥΔΟΥΜΗ ΕΛΙΝΑ - ΚΑΡΑΒΑΣΙΛΑ ΑΓΓΕΛΙΚΗ
ΚΑΡΑΠΠΕΡΗ ΑΘΑΝΑΣΙΑ - ΣΥΡΜΟΣ ΜΙΛΤΟΣ
ΧΑΝΤΖΟΥΛΗ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ - ΧΡΗΣΤΑΚΗ ΚΑΤΕΡΙΝΑ
ΨΩΜΑ ΑΡΕΤΗ**

